

I. STUDII, CERCETĂRI, ARTICOLE

PROMOVAREA VALORILOR CREȘTINE ȘI EDUCAȚIA RELIGIOASĂ ÎN EUROPA SECULARĂ*

CRISTINA LUCIA ȘUȚIU**

Abstract:

For a long time, the Church played a major role in the educational process. The European schools and universities were, until the eighteenth century, under the clergy's tutelage. Along with the Enlightenment age and especially after the French Revolution, the Church's role in society started to diminish and education became a state responsibility. Under the influence of Illuminist thinkers raised the question of religious education. In its turn, this type of education was removed, in some countries, from the curriculum. In this paper we aim to show that religious education is still needed in the European space. In the actual context, in a multicultural Europe, religious education can provide citizens an objective perspective on the values of each religious traditions.

Keywords: enlightenment, values, religion, education, multiculturalism.

Résumé:

Pendant longtemps, l'Église a joué un rôle majeur dans le processus éducatif. Les écoles et les universités européennes étaient, jusqu'au XVIIIe siècle, sous la tutelle du clergé. Avec l'âge des Lumières et surtout après la Révolution française, le rôle de l'Église dans la société a commencé à diminuer et l'éducation est devenue une responsabilité de l'Etat. Sous l'influence des penseurs illuministes, la question de l'éducation religieuse a été soulevée. À son tour, ce type d'éducation a été supprimé, dans certains pays, du programme. Dans cet article, nous voulons montrer que l'éducation religieuse est encore nécessaire dans l'espace européen. Dans le contexte actuel, dans une Europe multiculturelle, l'éducation religieuse peut fournir aux citoyens une perspective objective sur les valeurs de chaque tradition religieuse.

Mots-clés: lumières, valeurs, religion, éducation, multiculturalisme.

Marx, Nietzsche și Freud sunt trei dintre cei mai mari critici ai religiei, în general, și ai creștinismului, în particular. Acești gânditori susțin că religiile nu dețin Adevărul. Critica lor asupra religiei nu este una clasică, ei nu caută să ofere argumente împotriva existenței lui Dumnezeu, ci oferă, mai degrabă, o perspectivă nouă ce este denumită de Paul Ricoeur o „hermeneutică a suspiciunii”. Pentru filosoful francez, cei trei gânditori domină „școala suspiciunii”¹. Marx, Nietzsche și Freud încearcă să demaște credințele religioase și să dovedească că ele dețin doar o funcție socială, morală, politică sau psihologică, dar care în același timp tănuiesc aceste funcții.

Maurizio Ferraris scrie despre interpretarea filosofului francez următoarele: „după Ricoeur (care în acest fel sintetizează o poziție destul de

răspândită în cultura contemporană), legătura ce-inește pe niște gânditori atât de îndepărtați unul de altul, cel puțin ca origine, prin metodă și prin intenții, cum sunt Nietzsche, Freud și Marx, ar consta într-o atitudine comună de «demascare», adică de demistificare programatică și radicală.”² În același timp, Diarmaid MacCulloch subliniază, în acest context, că cei trei gânditori amintiți „au adunat laolaltă cele două secole anterioare de întrebări adresate autorității creștine și au convins o mare parte din lumea occidentală că nu există nici o autoritate în creștinism.”³ Istoricul britanic conchide apoi că secolul al XIX-lea este unul al „dezvrăjirii de creștinism” și că este o perioadă a declinului credinței în spațiul occidental.

* Lucrarea a fost prezentată în cadrul celei de a XVIII – a ediții a Simpozionului Internațional „Dimensiunea spirituală a drepturilor omului. Educația pentru valori”, Iași, 20-22 octombrie 2016.

** Dr.

¹ A se vedea Paul Ricoeur, *Freud and Philosophy. An Essay on Interpretation*, New Haven, Yale University Press, 1970, p. 32.

² A se vedea Maurizio Ferraris, „Îmbătrânirea așa zisei «școli a suspiciunii»”, în Gianni Vattimo, Pier Aldo Rovatti, *Gândirea slabă. Texte de: Leonardo Amoroso, Gianni Carchia, Giampiero Comoli, Filippo Costa, Franco Crespi, Alessandro Dal Lago, Umberto Eco, Maurizio Ferraris, Diego Marconi, Pier Aldo Rovatti, Gianni Vattimo*, Editura Pontica, Constanța, 1998, p. 108.

³ A se vedea Diarmaid MacCulloch, *Istoria creștinismului*, Editura Polirom, Iași, 2011, p. 771.

Respingerea religiei nu apare pentru prima dată în secolul al XIX-lea, ci mai degrabă ea își găsește apogeul în această epocă. Problema rațiunii și a credinței apare încă din perioada Scolasticii și continuă cu filozofii raționaliști, ca Descartes sau Spinoza. Această problematică devine, însă, una majoră începând cu secolul al XVII-lea. Pierre Bayle, spre exemplu, supune credința creștină unei aprigi critici raționaliste, iar după părerea lui, credința nu are nicio funcție esențială în fundamentarea moralei, căci aceasta din urmă poate fi recunoscută și de ateii. *Dicționarul istoric și critic* prezintă ideile lui Bayle și este una dintre lucrările ce au avut o influență deosebită asupra gânditorilor iluminiști din secolul al XVIII-lea.⁴

De la jumătatea secolului al XVIII-lea se schimbă în mod radical raportul de forțe între credință și rațiune. În anul 1762, Rousseau publică lucrarea *Contractul social*, operă ce a devenit pentru iluminiști „catehismul noii «religii a rațiunii»”⁵. Odată cu Revoluția Franceză, raporturile dintre societate, stat și Biserică se schimbă, de-a lungul timpului, tot mai mult. Revoluția nu este doar antimonarhică, ci și anticlericală, ea dorește decreștinarea Franței. În 1789, locul lui Dumnezeu este înlocuit de rațiunea umană, eveniment marcat oficial prin ridicarea statuii zeiței Rațiunii și Libertății.

Pentru a ilustra aspecte legate de învățământul din perioada iluministă, apelăm la unele informații oferite de Ulrich Im Hoff, cu privire la interzicerea Ordinului Iezuiților. În această epocă, iezuiții controlau învățământul mediu și pe cel superior. Profesorii iezuiți erau influenți nu doar în universități sau gimnazii, ci și în curțile regale. Interzicerea Ordinului nu a venit doar din cauza subordonării iezuiților față de Roma și a imensei puteri spirituale și economice pe care ei o dețineau. În acest sens, Ulrich Im Hoff notează că „nenorocirea era că ei nu arătau nici o înclinare de a se adapta în vreun fel noilor curente științifice. Condorcet – el însuși elev al iezuiților – le-a stigmatizat învățământul filozofic, în care tot ceea ce filozofii predau ca rațional era contrazis.”⁶

⁴ A se vedea Fulvio Ferrario, „Protestantismul de la sfârșitul secolului al XVI-lea până în zilele noastre”, în Giovanni Filoramo (coord.), *Istoria religiilor, vol. II: Iudaismul și creștinismul*, Editura Polirom, Iași, 2008, p. 496; J. B. Schneewind, *Inventarea autonomiei. O istorie a filozofiei morale moderne*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 373.

⁵ A se vedea Battista Mondin, *Manual de filozofie sistematică. Vol. IV: Despre Dumnezeu: Filozofia religiei și Teologia filozofică*, Editura Sapientia, Iași, 2008, p. 92.

⁶ A se vedea Ulrich Im Hoff, *Europa luminilor*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 135.

În mod evident, situația este cu totul diferită în spațiul occidental contemporan. Astăzi, societățile laicizate sunt cele care își asumă rolurile și funcțiile ce erau îndeplinite în trecut de Biserică. Acestea nu au preluat frâiele doar asupra învățământului, ci și asupra alor dimensiuni ale sferei publice, cum este cazul stării civile și al asistenței publice.⁷ Mergând pe urmele trasate de Max Weber, Régis Debray și Marcel Gauchet, Jean Delumeau conchide: „Creștinismul este prima religie din istorie care a desprins religiosul de politic și de național.”⁸

Spre deosebire de epoca luminilor, ultimul secol se arată a fi cu totul diferit. Raportul dintre Biserică și stat este altul, iar cel dintre Biserică și învățământ este schimbat și el, după cum am putut vedea. Astăzi, educația nu se mai face exclusiv în spații ecleziastice, iar învățământul este preponderent laic, cu excepția acelor forme de învățământ de profil teologic. În plus, au apărut și reforme în cadrul instituțiilor Bisericii. Consiliul Vatican II a reprezentat un eveniment major în cadrul acestei evoluții. Biserica Catolică nu mai este cea din vremea *Indexului Cărilor Interzise* sau a Inchiziției, ea adaptându-se la cererile și nevoile societății moderne.

Educația religioasă, într-o epocă seculară, trebuie să respecte un echilibru între a cunoaște și a înțelege, atât de a-i cunoaște și de a-i înțelege pe ceilalți, dar și pe noi înșine. Acest lucru este necesar, mai ales în contextul globalizării, în care, cunoscându-l pe celălalt, nu ajungem doar la descoperirea diferențelor ce ne separă, ci și a punctelor care ne apropie. Rezultatul unei astfel de cunoașteri nu se concretizează doar într-o mai bună comuniune, într-o toleranță și acceptare, valori imperios necesare în secolul al XXI-lea, ci și într-o completare prin celălalt.

Totuși, religia nu înseamnă doar un anumit tip de discurs sau practici și ritualuri specifice, ori o revelație cu privire la Dumnezeu. Lucrurile sunt, cu siguranță, ceva mai complexe, pentru că există religii ce nu afirmă existența unui Dumnezeu, cum este cazul budismului. Prin urmare, religia nu trebuie văzută doar ca un set de dogme și practici prin care suntenerate zeități. Ea oferă un sens vieții, este un fundament al moralității, o coloană vertebrală a culturii, fie ea creștină, islamică, iudaică, hindusă etc. Religia reprezintă un factor de coeziune socială, ea aduce oamenii laolaltă, ea răspândește dragostea, compasiunea între indivizi. Încă un amănunt este important aici. Pentru un

⁷ A se vedea Jean Delumeau, *În așteptarea zorilor. Un creștinism pentru mîine*, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 204.

⁸ *Ibidem*, p. 207.

credincios practicant, fie că el este un creștin catolic, de rit oriental sau fie că este musulman, credința sa este cea adevărată. Acest fapt a condus adesea la neînțelegeri, tensiuni și conflicte interreligioase, ce trebuie depășite în secolul al XXI-lea. Lipsa unei educații religioase, în spirit laic, poate conduce la un fundamentalism religios și la perpetuarea conflictelor confesionale.

Creștinismul afirmă o sumă de valori, idealuri și credințe, ce au o dimensiune universală, în sensul că ele sunt comune experienței umane, în general, și ca atare, ele pot fi regăsite și în alte tradiții religioase. Mai mult, o parte dintre aceste valori și maxime se pot regăsi și în gândirea marilor filosofi occidentali, cum este, spre exemplu, regula de aur.

Până și cei mai înverșunați atei, cum ar fi Feuerbach, Marx, Sartre, Bloch, au admis că omul este o ființă religioasă în natura sa. Prin urmare, dimensiunea religioasă a omului nu poate fi ignorată nici în cadrul societăților puternic laicizate. Ca atare, secularizarea nu ar fi putut să îi amputeze omului această dimensiune spirituală, și nici nu a avut un astfel de obiectiv, ci a determinat o restrângere a acesteia la sfera privată a vieții.

Printre altele, Revoluția Franceză a adus odată cu ea dreptul la libertate religioasă, care admite nu doar pluralitatea confesiunilor și libertatea cetățenilor de a-și alege religia, ci și dreptul de a alege între a fi credincios sau necredincios. René Rémond consideră că una din mizele majore, în contextul secularizării, în secolul al XIX-lea, a fost școala. Atât statul, cât și Biserica considerau că având controlul asupra educației celor tineri, se ia „o opțiune pentru viitor”.⁹ Rémond notează apoi că Biserica avea ca principal argument rolul ei istoric în nașterea și evoluția învățământului. Colegiile moderne și universitățile erau creații ale ordinilor religioase și, prin urmare, ele erau instituții ce aparțineau Bisericii. Apoi, un alt argument era acela că misiunea specifică a Bisericii era de a răspândi învățătura. Cealaltă tabără era de părere că prin înlăturarea clerului din învățământ se putea realiza o emancipare a rațiunii, se putea institui și dezvolta spiritul critic și se puteau alcătui premisele instaurării democrației.

În funcție de stat și de perioada istorică, problema educației a fost soluționată în chipuri diferite, de la un control absolut al Bisericii asupra învățământului, până la separarea completă a

⁹ A se vedea René Rémond, *Religie și societate în Europa: Secularizarea în secolele al XIX-lea și XX, 1780-2000*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 165.

acestora. Un caz special în constituie cazul Franței, care spre sfârșitul secolului al XIX-lea, a fost martora dispariției facultăților teologice de stat. Cu timpul, efectele secularizării asupra învățământului francez au ajuns să fie unele dintre cele mai radicale. Din programa școlară s-au eliminat referințele la religie, iar profesorii trebuiau să fie obligatoriu din spațiul laic. La toate acestea, René Rémond conchide: „Printr-o răsturnare neașteptată, dar care își avea logica ei, mișcarea de secularizare – inspirată la început de voința suprimării oricărei inegalități decurgând dintr-o referință confesională și care ștersese efectiv toate discriminările bazate pe religie – ajungea la o consecință contrară propriului spirit, întrucât institua o nouă discriminare, de astă dată împotriva Bisericii care își exercitase până nu demult tutela asupra societății.”¹⁰

Societatea modernă, prin gradul ei ridicat de tehnologizare, oferă un context în care religiile nu mai sunt capabile să ofere o viziune integratoare asupra lumii. După cum notează Bryan Wilson, scopurile religiei, ale moralei bazate pe religie etc. nu mai sunt o piesă dominantă în angrenajul civilizației contemporane, întrucât: „Pentru fiecare problemă socială, fie ea economică, politică, juridică, educațională, legată de relațiile familiale sau de divertisment, soluțiile propuse nu numai că sunt non-religioase, ci sunt soluții care sunt de expertiză tehnică și de organizare birocratică.”¹¹ Astfel, sferele vieții publice sunt controlate astăzi de rațiune și norme laice și nu mai aparțin unor imperative revelate.

Înainte de a fi privită drept un spațiu geografic, politic și economic, Europa trebuie să fie percepută ca un spațiu spiritual, cultural și istoric.¹² Ignorând istoria creștinismului, se ignoră istoria Europei, căci istoria Bisericii se confundă cu două milenii de istorie europeană. Extrapolând, istoria religiilor nu poate fi disociată de istoria umanității. Etapele majore din istoria artei, din istoria ideilor, din istoria gândirii politice chiar sau din cea a filosofiei nu pot fi disociate de evenimentele cheie ale istoriei creștinismului. După cum se poate vedea, educația religioasă oferă elevilor deschideri spre cunoașterea propriei identități, a propriei culturi și a valorilor europene.

¹⁰ *Ibidem*, p. 167.

¹¹ A se vedea Bryan Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, Editura Trei, București, 2000, p. 202.

¹² A se vedea Edmund Husserl, *Criza umanității europene și filosofia (și alte scrieri)*, Editura Grinta, Cluj-Napoca, 2009, p. 17.